

„TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARIDAN O'RINLI FOYDALANISH"

TDPU o'zbek tili va adabiyoti fakulteti 2-bosqich talabasi

Abdumutalova Shirin Axmad qizi

Annotatsiya: *Quyida keltirilgan maqolamizda ta'lim jarayonida pedagogik muloqotdan to'g'ri foydalana bilish, avtoritar, liberal, demokratik uslublarni qay o'rinda qo'llash, yoshlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim jarayoni, avtoritar uslub, liberal uslub, demokratik uslub, tashkilotchilik qobiliyati, pedagogik takt.*

KIRISH QISM.

Ta'lim - o'quvchi va talabalarga bilim berish, ularni tarbiyalash, rivojlantirish, ko'nikma va malakalar hosil qilish jarayoni, yoshlarni mustaqil hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning jadal rivojlanib borishi jamiyat hayotining barcha jabhalarida taraqqiyotning yangi istiqbollari ochib bermoqda. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib kelmoqda.

Pedagogik muloqot uslublari

Psixologiyada turli tipdagi boshqaruvchilarning ijtimoiy psixologik portreti ishlab chiqilgan bo'lib, unda ularning boshqaruvida bo'lgan jamoa bilan muloqoti texnikasi tahlil qilingan.

Muloqot jarayonini boshqarish uslublari pedagog va psixolog olimlarning ko'p yillik ilmiy izlanishlari, kuzatishlari va ilmiy tajribalariga asoslangan holda o'qituvchilarning rahbar sifatida sinf jamoasini boshqarishida qo'llaydigan muloqot uslublari quyidagicha tavsiflanadi:

1. Avtoritar uslubda faoliyat ko'rsatuvchi o'qituvchilar.
2. Demokratik uslubda faoliyat ko'rsatuvchi o'qituvchilar.
3. Liberal uslubda faoliyat ko'rsatuvchi o'qituvchilar.

Avtoritar uslubga ko'ra talabalar tomonidan barcha turdagi faoliyatning tashkil etilishi, mazmuni, shakli, metod va vositalarining barcha sifaat pedagog tomonidan belgilanadi. Talabalarning har qanday tashabbuslari rag'batlantirilmaydi, aksincha, buyruq, ko'rsatma, yo'llanma berish, shuningdek, jazolash choralarini ko'rish orqali talabalarga ta'sir ko'rsatiladi. Hatto talabalarning faoliyatlari ijobiy baholangan vaqtda ham ularga bo'lgan ta'sir turli kesatliqlar bilan bayon etiladi. Ya'ni:

-Sendan ijobiy xatti-harakatni kutmagan edim?!,

- Qara-ya, birgina a'lo baho olish bilan o'zingni yaxshi inson bo'lib qolgan deb hisoblaysanmi!? va h.k. mazmundagi rag'batlarlar asli ijobiy holatni e'tirof etishga

yo'naltirilgan bo'lsa ham, talabani yangi yutuqlariga ihomlantirmaydi. Aksincha, unda ta'lim olishga, ta'lim muassasasiga va pedagoglarga nisbatan sovuqqonlikni yuzaga keltirib chiqaradi.

Demokratik uslubga ko'ra pedagog pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida jamoaning fikriga tayanib ish ko'radi. O'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy ishlarni tashkillashtirishda har bir talabani fikrini inobatga olishga, ularni umumlashtirgan holda eng samaralisini tanlab olishga harakat qiladi. Muhokamalar paytida barcha talabalarning ishtirok etishlari ta'minlanadi. Talabala tomonidan bildirilayotgan tashabbuslar qo'llab-quvvatlanadi, mavjud imkoniyatlarni inobatga olib bu tashabbuslar amaliyotga tadbiiq etiladi. Demokratik uslubdan foydalanayotgan pedagog zimmasidagi vazifa faqatgina talabalarning faoliyatini nazorat qilish, tuzatishlar kiritishdan iborat emasligini tushunib yetadi. Asosiy e'tiborni talabalarning yutuqlarini e'tirof etgan holda yoki ularning xatolarini o'zlariga anglatgan holda samarali tarbiya chorasini ko'rishga e'tiborni qaratadi. Har bir talabani yutugi alohida e'tirof etiladiki, bu esa ularni yangi zafarlarga erishishga ruhlantiradi. Ushbu uslubga asoslanib ish ko'radigan pedagog har bir talabani qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olib, bajariladigan ishlarni to'g'ri taqsimlashga harakat qiladi, faol talabalarni taqdirlab borishni faoliyatining asosiy yo'nalishi deb hisoblaydi. Pedagog talabalar bilan muloqotni o'rnatishda iltimos, maslahat, taklifga tayanib ish ko'radilar.

Liberal uslub pedagog va talaba munosabatlarining kelishuvchanlikka asoslanishini ta'minlaydigan uslub sifatida e'tirof etiladi. Bu uslubga ko'ra ish yuritadigan pedagog talabalar tomonidan sodir etilayotgan salbiy holatlarga ham e'tibor bermaslikka intiladi. Talabalarni tartibga chaqirish, vaziyatdan kelib chiqqan holda ularning faoliyatini to'g'ri baholab, jazolash zarur bo'lgan vaziyatlarda ham indamaslikni odat qilib oladi, bu esa talabalarning odobsiz, yalqgov, mas'uliyatsiz, bee'tibor bo'lishlariga olib keladi. Liberal uslubni ma'qul ko'radigan pedagogni talabalar hayoti mutlaqo qiziqitirmaydi, ularning faoliyatlariga aralashmaydi, hal qiluvchi vaziyatlarda mas'uliyatni o'z zimmasiga olmaydi. Ayrim holatlarda bir-biriga zid bo'lgan fikrlarni ham birdek ma'qullaydi. Bu tarzda ish ko'ruvchi pedagog obro'ga ega bo'lmaydi, chunki unga nisbatan ishonch hissi bo'lmaydi.

Pedagogik faoliyatni tashkil etishda pedagogning nafaqat o'zi, balki uning ijobiy ta'siri asosida talabalar ham muloqot madaniyatini o'zlashtirib borishlari lozim. Muloqot madaniyati muloqot jarayonmi axloqiy me'yorlar, jtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalik.

Ta'lim amaliyoti - pedagogik muloqot jarayonida pedagoglar tomonidan ayrim kamchiliklarga yo'l qo'yilishiga olib keladi: ehtiyotsizlik, shaxsiyatparastlik, suhbatdoshni ortiqcha majburlash; sustkashlik, o'zini juda yuqori yoki past qo'yish; haddan tashqari jonbozlik ko'rsatish. Pedagog talabalarga samarali kommunikativ ta'sir ko'rsatish malakalarini o'zlashtirishi lozim, talabalar bilan muloqotda bo'lish, ularga to'g'

ri yondashish, pedagogik nazokat bilan ularga tarbiyaviy, irodaviy va hissiy ta'sir etishdir. Mahoratli pedagog faoliyatida pedagogik takt ham o'ziga xos o'ringa ega:

Pedagogik (nazokat) takt - pedagogning talabalar bilan turli faoliyat shakllari bo'yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar, xulq-atvor qoidalariga rioya qilishi, ularga to'g'ri yondashish malakalariga egaligidir.

Takt (dahldorlik) - axloqiy xulq-atvor, xatti-harakat bo'lib, o'zida barcha obyektiv harakatlarning oqibati va ularning shaxs tomonidan subyektiv qabul qilishni avvaldan ko'ra olish, belgilangan maqsadga osonroq erishish yo'llarini izlashning namoyon bo'lishidir.

Demak, avtoritar uslubda tinglovchiga darsning mazmuni, shakl, metod va vositalari pedagog tomonidan belgilanishi talabani o'ziga bo'lgan ma'suliyatni oshiradi, bu esa ularda o'ziga nisbatan talabchanlik paydo bo'lishiga olib keladi. Talabani tashabbuslari rag'batlantirilmaligi aksincha, buyruq va ko'rsatma berishi talabani yangi yutuqlar sari ilhomlantirmaydi. Bu esa talabada ta'lim olishga va ustozlarga nisbatan sovuqqonlikni paydo bolishiga olib keladi.

Demokratik uslubda esa jamoga tayanib ish ko'rib, unda talabalar o'z fikrlarini bemalol ayta olishadi, ularning fikrlari birlashtirilib, eng samaralisini talabalarining o'zlari tanlaydilar. Bunda talabani darsda faolligi ta'minlanadi. Ularning tashabbuslari rag'batlantirilib, amalda qo'llash imkonini beradi. Bu jarayonda pedagog har bir talabani individualligini inobatga olishi, ularning ishlarini to'g'ri taqsimlashga imkon beradi. Bu uslubdan pedagog foydalanganda nafaqat talabani faoliyatini nazorat qilish va unga tuzatish kiritish balki, uning yutuqlarini ayta turib, kamchiliklarini o'ziga yetkaza olish orqali o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Liberal uslubda pedagog va talaba munosabatlarida kelishuvchanlik ko'rish mumkin. Bu uslubda pedagogning ish yuritishi ko'pincha, talabani mas'uliyatsizligiga olib keladi. Bu jarayon esa pedagog obro'yiga putur yetkazishi mumkin.

Pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etish pedagogning o'z kasb mahoratiga bog'liq bo'ladi. Bugungi globallashtirish sharoitida ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalar va faol usullardan foydalanish, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tadbiiq qilish, ko'proq talabalarni mustaqil ishlashga undash, ilg'or tajribalardan saboq berishning turli yo'llaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Yana bir jihati muhimki, oliy ta'lim tizimida ta'lim olayotgan talabalarining tanlagan kasbga moyilligi, layoqatlari, bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning tanlagan yo'nalishlari bo'yicha mutaxassis sifatida shakllanishlari uchun maxsus fanlarni o'qitishni samarali tashkil qilishni ta'minlash lozim.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quy tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida

har bir bo'lajak pedagog-o'qituvchilardan munosib pedagogik muloqot usulini, o'z kasbiy tayyorgarligini, pedagogik mahoratini rivojlantirib borishi talab etiladi.

Xulosa: Pedagogik muloqotlardan foydalanish usullarini tanlash, ulardan foydalanish, qonuniyatlarini bilish hamda uni o'rnatish malakalari va pedagogik muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish har bir bo'lajak o'qituvchi uchun muhimdir. Har bir pedagogning o'z "Meni" atrofdagilar bilan bo'ladigan muloqot jarayonida shakllanadi. Bizning yuksak ma'naviy ehtiyojlarimizdan biri hisoblangan muloqotga bo'lgan ehtiyoj zamirida anchagina mashaqqatli yo'l turadi. Muloqotga bo'lgan ehtiyojimiz qondirilmasa, pedagogik jarayonda muloqot usullari to'g'ri tanlanilmasa, ongimiz ham rivojlanmaydi. Shuning uchun biz doimo muloqotga bo'lgan ehtiyojlarimizni qondirishimiz va o'quvchi, talaba yoshlar bilan to'g'ri muloqot o'rnatishimiz shart va lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. // Ped.fanlari dokt. Ilmiy dar. uchun diss. - T., 2007
2. Kan- Kalik „O'qituvchi pedagogik aloqa to'g'risida“ : o'qituvchi uchun kitob" 1987- y
3. Leontyev A.A. Pedagogik muloqot. M.; Nalchik, 1996-y
4. Yo'ldoshev J.G`, Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. - T.: O'qituvchi, 2004. 119 b. 3 Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova.